

«El populisme no deixa marge per a relacions respectuoses»

Conversa amb Burhan Sönme

Gustau Muñoz i Simona Škrabec

Burhan Sönmez va nèixer a Ankara el 1965. Actualment viu allunyat del seu país, exiliat a Londres, on fa classes de literatura. Advocat defensor dels drets humans, va patir les conseqüències del seu activisme, derivat d'un compromís ferm amb les llibertats, la democràcia i els drets del poble kurd. El 1996 hagué d'abandonar Turquia, després d'una agressió policial en una manifestació pacífica, com a conseqüència de la qual va ser greument ferit. Forma part del PEN Club Internacional. Com a escriptor i activista ha rebut diversos reconeixements. És autor entre altres d'*Istanbul, Istanbul*—publicada el 2018 per l'editorial Periscopi (traducció de Pelin Dogan i Miquel Saumell)—, novel·la d'una qualitat extraordinària que li ha valgut una gran projecció internacional. Parlem amb ell sobre els seus orígens, sobre la inquietant deriva de Turquia i sobre la seua obra. Sönmez va visitar recentment València en el marc d'una Trobada d'Escriptors de la Mediterrània, i ens va atendre amb una cortesia que vam agrair.

Ens pot explicar quins records té de la seua infantesa, com va viure el fet de créixer entre dues llengües, el turc i el kurd, que es troben en conflicte polític obert?

Vaig nèixer i vaig créixer en un poblet enmig de l'altiplà estepari d'Anatòlia. La meua família es va traslladar a la ciutat i vaig començar l'escola primària allà. Tenia dues llengües, el kurd que era la llengua del meu poble i el turc que era la llengua de la ciutat i de l'escola. Ja anàvem avisats pels més grans del poble que era perillós parlar kurd si hi havia soldats a prop. Havíem de parlar turc a l'escola, el vàrem aprendre ràpidament, però al poble els xiquets eren castigats si parlaven kurd. Això era la política oficial del govern. Érem massa menuts per a entendre la dimensió política d'aquesta situació. No era un problema greu per a nosaltres. Me'n recordo que tota l'escola havíem de cantar un himne cada matí. La darrera frase de l'himne deia: «Com en soc, de feliç de dir-me turc». I nosaltres, un petit grup d'estudiants kurds, de vegades ho dèiem amb una petita variació: «Com en soc, de feliç de dir-me kurd». I rèiem. Els professors no ho sentien. Anys després vàrem entendre que aquest joc que ens feia riure era, a la fi, una qüestió de vida o mort.

Vostè va patir la repressió política i la violència policial de manera directa. A Espanya, aquests mètodes marcaren l'època franquista i la memòria de tot plegat és encara molt present. Com va aplegar prou força per a superar aquesta experiència tan dura?

Els mètodes franquistes encara són moneda corrent en molts països. És com un feixisme estructural que es presenta amb diferents màscares. Miren d'aconseguir —i de fet l'aconsegueixen— l'aprovació dels seus mètodes per la societat fent servir fórmules com ara «l'ordre públic», «els interessos nacionals», «la seguretat», etc. Herbert Marcuse va encunyar l'expressió «tolerància repressiva». Això vol dir que les polítiques antidemocràtiques venen de dalt i el consentiment de baix. Em fa l'efecte que ens trobem a bord d'un vaixell que sura en el mar de la història. Som part del passat i maldem per un futur millor. Per això no és gaire sorprenent haver patit la violència. He perdut molts amics que foren brutalment assassinats per les forces de seguretat de l'Estat. Jo he tingut la sort d'escapar d'aquest destí i haver arribat fins aquí. Tot el que faig és pels meus amics que moriren joves, abans d'hora. I tot el que dic, ho dic també per ells.

Vostè és advocat i activista per la llibertat d'expressió. Quines possibilitats té la iniciativa de la societat civil per fer front a un règim polític repressiu com el que hi ha a Turquia? Quina força té l'oposició interna? Quin futur preveu, en aquest aspecte? Es pot dir que a Turquia avança l'organització popular en favor d'una presa de consciència i del pensament crític?

Jo crec en tres coses. La primera és l'ésser humà, que és bo i dolent, tot alhora. La segona és la història. Res no és nou i res no s'ha acabat. La lluita pel bé persisteix. La tercera cosa en què crec és en mi mateix. Si faig coses bones i boniques per a mi mateix i per a la gent que m'envolta, llavors seré capaç de formar part de la història en el bon sentit. La por personal no és res. Fins i tot Jesús no pogué evitar la seua fi, per què hauria de preocupar-me per mi mateix? La qüestió és què deixaré quan em moriré. Lluitar per la llibertat i escriure bones novel·les són les millors coses que puc fer. Sabem que a Turquia hi ha molta, molta gent que pensa el mateix. No estic sol i la lluita a Turquia —com a part de la història— no s'ha acabat encara. Malgrat els seus vint anys al poder, el govern islamista és incapaç de reduir l'oposició al silenci. A hores d'ara la meitat de la població està decididament en contra del govern. El gran problema és que l'oposició està dividida d'ençà de molt de temps. Erdogan ha aconseguit organitzar al seu voltant les principals forces de dretes i utilitza al seu favor aquesta fragmentació dels partits d'oposició. Què passaria si l'oposició s'unís? Ho vam veure l'any passat. Els partits d'oposició varen presentar candidats unitaris

en les eleccions locals i aconseguiren per primera vegada derrotar els candidats governamentals a les principals ciutats, incloent-hi la capital Ankara, Istanbul, Izmir. Això vol dir que si som persistents i ens unim, podem reeixir.

Més enllà d'això, la pandèmia que hem viscut el 2020 —i que encara no s'ha acabat— ha imposat una mena de parèntesi o de treva, però els problemes de fons no trigaran gaire a reaparèixer. De moment assistim a una tensió creixent entre França i Turquia, fa un temps a propòsit de la intervenció a Síria, ara per la intervenció a Líbia. Independentment dels motius concrets, la fricció entre Turquia i Europa no minva. Pensa que anirà a més en el futur?

El fet que les portes de la Unió Europea s'hagen tancat per a Turquia, em sembla que deixa contentes ambdues parts. La UE no vol Turquia i el govern turc, sota el règim d'Erdogan, té un projecte de país que no comparteix els estàndards democràtics europeus. Pel que fa a interessos internacionals, cap de les dues parts no és millor que l'altra. Els països europeus i Turquia han hagut de fer front a una història recent molt negativa de guerres regionals a l'Orient Mitjà i al problema de la immigració. En raó d'unes polítiques egoïstes, milions de persones han sofert i s'han vist desplaçades. La darrera hipocresia es va fer palesa recentment quan la UE i també Turquia declararen el seu suport al moviment Black Lives Matter dels Estats Units, mentre que són responsables de la mort de milers d'immigrants que han acabat ofegats en les profunditats del Mediterrani. La tensió entre Turquia i els països europeus, incloent-hi França, no afluixarà en un futur previsible. Perquè ens trobem en l'era del populisme nacionalista, que influeix en molts països, del Regne Unit del Brexit a Hongria, de Polònia a Turquia. El populisme no deixa marge per a relacions respectuoses i per a criteris democràtics a escala internacional.

A Europa sempre s'ha admirat la radicalitat del laïcisme inspirat pel pare de la pàtria turca, Kemal Atatürk. Tanmateix, això sembla que està en perill, davant l'ascens d'un islamisme excloent. Com veu aquesta problemàtica?

L'experiència turca en matèria de laïcisme és singular si la comparem amb les experiències occidentals. El laïcisme, la secularització, es va afermar a Europa després de segles de pugna durant l'edat mitjana, la Reforma, la Il·lustració i la Revolució Francesa. Tot això va alterar la posició de la religió cristiana al si de la societat. Els països islàmics tenen una història diferent. L'islam no hagué de fer front al desafiament de la Il·lustració, com va passar a Europa. Els elements seculars començarem a aparèixer cap a la fi de l'Imperi otomà, al segle XIX. Quan Kemal Atatürk i

els seus amics occidentalitzats fundaren la República Turca moderna, fa cent anys, aprofitaren l'ocasió per construir un Estat secular dins d'una societat islàmica. Tot i que hi varen reeixir, la pugna entre el laïcisme i l'islamisme de dretes no ha acabat. Com hem pogut comprovar no fa gaire arran de l'auge del radicalisme islamista, no podem dir que hi hagi una victòria decisiva de cap de les dues parts. Em sembla que aquesta lluita durarà encara tot un segle llarg i serà desigual i penosa.

Quan l'opinió democràtica europea evoca Turquia no pot evitar expressar dues grans preocupacions: una relacionada amb el destí del poble kurd, privat de drets elementals, estigmatitzat (com a terrorista), i una altra que té a veure amb la islamització creixent i l'autoritarisme —la relativa erosió de la democràcia— del poder establert. Com a teló de fons hi ha la negació a reconèixer fets esgarriuosos del passat (el genocidi armeni). Alemanya ha reconegut sense embuts la seua responsabilitat històrica. Per què no ho ha fet Turquia?

Si l'islam és la religió de la societat a Turquia, el nacionalisme és la religió de l'Estat. El nacionalisme, amb una forta base racista, n'és el discurs oficial. El genocidi armeni del 1915 no és una qüestió històrica, perquè s'ha replantejat entorn a la qüestió kurda en l'actualitat. Una ideologia d'Estat necessita ressorts per a mobilitzar la societat i unificar-la. En la mesura que les arrels de la democràcia i l'economia han estat sempre febles i fràgils a Turquia, l'Estat no pot promoure un discurs basat en els principis democràtics. Han dit els darrers cent anys que la nostra nació estava envoltada d'enemics exteriors i interiors i ara diuen si fa no fa el mateix, que la nostra religió es troba assetjada per forces externes i internes. Aquesta manera de presentar les coses pot semblar infantil, però funciona i és eficaç. Actualment ataquen els kurds per a protegir la nació i les forces progressistes per a protegir la religió.

Vostè és de llengua materna kurda, com ja ha explicat, i escriu en turc. D'altra banda, ha trobat inserció internacional i es mou en aquest àmbit. Nosaltres —aquest revista, per exemple— maldem per donar consistència i futur a la llengua i la cultura catalanes, que s'enfronten a problemes considerables. Com plantejaria el futur de la llengua i la cultura kurdes? N'és un objectiu la revitalització? Pensa que té futur?

La llengua kurda és parlada per quaranta milions de persones a Turquia, Síria, l'Iraq i l'Iran. Té problemes diferents segons els diferents països. En Turquia no teníem la possibilitat d'estudiar en kurd perquè estava prohibit a les escoles i en totes les institucions oficials, incloent-hi hospitals, tribunals, etc. Quaranta-mil persones han estat assassinades els darrers trenta anys a Turquia en el decurs de la guerra civil

contra els kurds. El resultat és que el govern turc hagué de posar en marxa un canal kurd de TV, que emet propaganda governamental; per un altre costat, la llengua kurda no és reconeguda ni tan sols al Parlament turc. Si un parlamentari kurd pronuncia unes paraules en kurd al Parlament, al diari de sessions hi posen: «L'orador s'expressa en idioma desconegut». Actualment bona part dels polítics del partit pro-kurd estan tancats a la presó. El govern turc va anunciar, tot cofoi, que s'havien inaugurat 94 noves presons els darrers cinc anys. Això significa que persistiran en una política brutal. Però gràcies a una nova generació d'escriptors, ara alguns escriuen novel·les i poesia en kurd i han aparegut unes quantes editorials kurdes. La situació és molt millor a la Regió Kurda del nord de l'Iraq. Amb el govern kurd, l'escolarització es fa en kurd. Allà és llengua oficial. Quan observem els seus assoliments, ens fan enveja. Malgrat tots els obstacles i les dificultats que pateix la cultura kurda soc optimista i crec que la meua llengua materna reviscolará en el terreny de la literatura, la música i l'art en mans d'una nova generació.

El 2018 els traductors Pelin Doğan i Miquel Saumell traduïren el seu llibre Istanbul, Istanbul per a l'editorial Periscopi de Barcelona, un llibre que destaca pel seu tractament tan sensible de capítols especialment dolorosos de la història recent. En la seua novel·la el narrador diu que el dolor no pot ser compartit. La idea de la tortura o d'un sofriment atroç es impossible de comunicar perquè no hi ha equivalents per a la majoria de nosaltres que no hem tingut una experiència comparable. Fins i tot en el cas de qui experimenta un sofriment físic extrem —un pacient de càncer, per exemple—, ens preguntariem si és pertinent la comparació amb la denigració i la manca de perspectiva d'un presoner privat dels seus drets més bàsics. Com pot parlar la literatura del sofriment als qui no saben què és?

Per això tenim l'art i la literatura... La vida disposa de molts llenguatges o eines diferents per a expressar-nos nosaltres mateixos i per a entendre els altres. Explicar una història es traslladar una experiència a un altre llenguatge que de vegades és més poderós que l'experiència mateixa. Anna Karenina va patir i morir en una ciutat russa fa molts anys, però com a personatge literari mostra encara els seus sentiments i ferides una i altra vegada en qualsevol ciutat d'arreu del món. La literatura transforma incidències incomprensibles en comprensibles. Per això ens agraden els llibres de ficció i les pel·lícules. En la vida real no caminem sota la pluja melancòlica. Però ens agrada llegir poemes sobre un jove amant que camina tot sol sota la pluja. El dolor real és una cosa i el dolor imaginari una altra. Parlen de la mateixa cosa però en llenguatges diferents i cap dels dos és menys valuós que l'altre.

Durant anys ha col·laborat de manera molt intensa en les iniciatives del PEN Internacional i forma part de l'equip de direcció. Quina relació hi ha entre el seu activisme i les novel·les que escriu? Istanbul, Istanbul és una novel·la sobre el submón, amagat als soterranis dels edificis, sota el nivell del carrer. Aquest infern no és comunicable en el sentit més literal. Ningú pot fer-se càrrec del que sent una persona sotmesa a tortura, ni tan sols els seus companys de cel·la, que pateixen també la tortura. I al mateix temps la novel·la és la prova irrefutable que els recursos de la imaginació són inesgotables. En aquest cas la dignitat es recupera teixint els relats. I a través de les paraules es creen mons habitables, molt més reals que una cel·la glaçada. És evident que creu en el poder de la literatura. Podria explicar-ne les raons?

Sé que hi crec, però no sé ben bé per què. L'art i la literatura arrenquen de sentiments, no de coneixements. Sentim les primeres cançons de llavis de les nostres mares quan som nens petits i ens agraden. Escoltem els primers contes quan som infants i ens agraden els contes. Quan som nadons, ens alimentem dels pits de la mare. Per un costat tenim el tast de la llet, per un altre el tast de la imaginació. El fet de nodrir-nos de llet i d'imaginació ens fa ser com som.

La saviesa dels pobles que han acumulat més dolor del que poden pair, més injustícia de la que poden entendre, és probablement aquesta: l'única cosa a la qual mai hem de renunciar és aquesta força de crear una realitat paral·lela i millor. Com aquell vell cartògraf que va dibuixar en un racó del mapa una illa inexistent només per a perpetuar el nom de la seua estimada. Una terra que, allà on vagi, existirà quan més la necessitarà. L'illa imaginària és un refugi capaç d'acollir naufragats i donar-los una nova vida. Fins a quin punt la seua fortalesa personal està relacionada amb la trama i l'ordit de les seues obres literàries i amb les reflexions que hi desenvolupa?

Cantem una cançó d'esperança no pas perquè tinguem esperança, sinó perquè en necessitem. La imaginació es nodreix del desig i de les expectatives que bateguen en nosaltres, i evoluciona en cercles. Aquesta imaginació ens dona força. Ens fa més forts. D'una altra manera, aquesta vida tan plena de dolor i de frustració seria insuportable.

L'Istanbul d'aquesta novel·la és una ciutat bonica, càlida, encisadora, flairosa i indestructible. La ciutat de somni persisteix més enllà del dolor. Les seues pàgines ens fan veure la bellesa i assaborir el tast més dolç de cada moment. Els seus protagonistes es donen els uns als altres fragments d'una felicitat vaporosa perquè encara poden compartir històries i experiències i així poden ser amables i atents els uns amb els altres.

Els presoners invisibles, colgats sota capes i capes d'oblit, tots ells viuen gràcies al seu relat. Quin tipus de societat imagina que podria ser Turquia si la transformació fos possible només escrivint una novel·la?

Sens dubte s'organitzaria al voltant de les dones. Considero que com que elles son les més oprimides a tots els nivells de la societat a Turquia, la nostra salvació només serà possible a través d'elles i per elles. Lluitar contra la pobresa i donar suport a la pau i la solidaritat seria l'objectiu principal de la novel·la. En el darrer capítol de la novel·la els amants separats es retrobarien i es besarien. Ningú seria oblidat i abandonat en aquesta història.

Pot dir-nos, finalment, alguna cosa sobre la seua darrera novel·la, Laberint, a veure si hi ha algun editor que s'anima a traduir-la al català?

De fet, la meua nova novel·la *Laberint* serà publicada en català per Periscopi. És la història d'un jove músic turc a Istanbul que decideix suïcidar-se però que acaba perdent la memòria. Tan sols recorda coses que no tenen res a veure amb ell, però confon les èpoques i el temps. Quan veu imatges de Jesús i de la Mare de Déu els reconeix però no sap dir si varen viure fa milers d'anys o potser fa poc... Sap que l'Imperi otomà va caure, i que el darrer soldà va morir, però no té ni idea de quan va passar. Enmig de la confusió de la seua memòria individual i social se li planteegen dues preguntes. La primera té relació amb el cos. El reconeixement físic, aporta un sentiment d'identitat? La segona qüestió té a veure amb l'esperit, amb la ment. Què és més alliberador per a una persona o per a una societat, conèixer el passat o oblidar-se'n?

Senyor Sönmez, moltes gràcies per aquesta conversa. ☺